

بررسی اشعار پروین اعتصامی از دیدگاه پارسونز و تطبیق آن با جایگاه خانواده در نگاره‌های نسخه هزار و یک شب صنیع‌الملک

چکیده

جامعه و مسائل اجتماعی تأثیر به‌سزایی در آثار ادبی داشته و دارد. با مطالعه اشعارشان، به این نتیجه می‌رسیم که ارزش‌ها و مسائل اجتماعی تا چه اندازه و چقدر عمیق در جان شاعر رسوخ کرده و از دیگر سو بازتاب آن تا چه اندازه بر خوانندگان آن آثار مؤثر و خوشایند بوده است. اشعار پروین مصداق تأثیر جامعه بر هنر و ادبیات هست؛ چراکه آینه تمام‌نمایی از پیرامون و روزگار مردم خویش را در اشعارش انعکاس داده است. روش تحقیق توصیفی و تحلیلی و روش مطالعه کتابخانه‌ای صورت پذیرفته است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که پروین اعتصامی با نگاهی انتقادی به جامعه و حکومت زمان خود می‌نگرد. از نگاه پروین پایگاه اجتماعی افراد متکی بر پایگاه اجتماعی خانواده است؛ از این رو، با توجه به ارتباط تنگاتنگ نهاد خانواده با نظام پایگاهی جامعه، پایگاه اجتماعی افراد، براساس پایگاه اجتماعی خانواده در جامعه و در خلال این ارتباط معین می‌شود. این رویکرد در نسخ مصور ادبی نیز مشهود است و نسخه مصور هزار و یک شب صنیع‌الدوله از جمله آثاری است که به بحث خانواده و زنان توجه داشته است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی اشعار پروین براساس نظریه پارسونز.
۲. بررسی جایگاه خانواده در دیوان پروین اعتصامی و نسخه مصور هزار و یک شب صنیع‌الدوله.

سؤالات پژوهش:

۱. اشعار پروین اعتصامی چگونه می‌توان با دیدگاه پارسونز بررسی کرد؟
۲. جایگاه خانواده در دیوان پروین اعتصامی و نسخه مصور هزار و یک شب صنیع‌الدوله چگونه است؟

کلیدواژه‌ها: پروین اعتصامی، پارسونز، جایگاه خانواده، هزار و یک شب، صنیع‌الدوله.

مقدمه

امروزه مسائلی اجتماعی و فرهنگی، به‌عنوان سازوکار مناسب شناخت محیط پیرامون و دیدگاه‌ها، مورد توجه نویسندگان و منتقدان آثار ادبی قرار گرفته است. جامعه از چند نهاد اصلی تشکیل شده که بقای آن را تضمین می‌کند و بدون این نهادها، جامعه وجود نخواهد داشت. اولین و قدیمی‌ترین نهاد در ساختار هر جامعه‌ای، خانواده است. خانواده به‌عنوان اصلی‌ترین مرکز زندگی افراد و مهم‌ترین و نخستین گروهی که هر فرد با آن در تماس است، در شکل‌گیری ساختار شخصیتی، اندیشگانی و اجتماعی اشخاص، نقش عمده و ویژه‌ای برعهده دارد. در این راه، شرایط محیط خانه، طرز تفکر حاکم بر آن، شخصیت افراد متشکله آن و نوع روابط و کنش میان آن‌ها و در سطحی وسیع‌تر، موقعیت خانواده از نظر پایگاه، طبقه و جایگاه اجتماعی در جامعه‌ای معین، به‌عنوان شاخصه‌های بسیار مهمی که وجود و اهمیت چنین نقشی را تأیید می‌نمایند، مطرح می‌گردند. خانواده در شکل‌دهی و هدایت رفتار فردی و اجتماعی در بین تمامی نهادها، سازمان‌ها و تأسیسات اجتماعی، نقش و اهمیتی خاص و به‌سزا دارد. موضوع خانواده و شاخص‌های آن، از زمان‌های گذشته توجه اندیشمندان و مصلحان اجتماعی را به خود مشغول کرده است. تالکوت پارسونز به‌عنوان یکی از چهره‌های پرنفوذ در جامعه‌شناسی، در حوزه مباحث مربوط به خانواده به توصیف خانواده هسته‌ای و البته توصیه به آن می‌پردازد. پارسونز، خانواده را یک پاره نظام از نظام کل جامعه می‌بیند (نه یک اجتماع کوچک، بریده و منفک از جامعه). به همین جهت در دستگاه فکری‌اش اهمیت زیادی برای آن قائل است؛ زیرا اساساً از نظر پارسونز، وظیفه جامعه‌شناسی، مطالعه جامعه به‌مثابه یک «نظام» با تمام ویژگی‌های آن است. در این مقاله به بررسی اشعار اعتصامی براساس نظریه پارسونز پرداخته شده است.

آلپورت و همکارانش (۱۹۶۱)، در تحقیقات خود، «طبقه‌بندی ارزش‌ها، ارزش‌های اجتماعی» را به‌عنوان یکی از گروه‌های اصلی ارزش‌ها مطرح کردند. که در میان ارزش‌های اجتماعی، عام‌گرایی یا خاص‌گرایی یا فردگرایی یا جمع‌گرایی از ارزش‌های مهم اجتماعی هستند و در تحقیقات انجام شده به آن پرداخته شده و نیز در نظریه‌های جامعه‌شناسان مانند پارسونز، هوزلیتز، لیپسه، ازکیا، خسروی، رفیع‌پور عجمی نیز مورد توجه قرار گرفته است. عام‌گرایی از جهت‌گیری‌های مهم اجتماعی محسوب می‌شود که ورود آن به سطح مناسبات اجتماعی، هنجارها و قواعد عام جامعه را رونق بیشتری می‌دهد. ملایی و معصوم پورعسکری (۱۴۰۱)، در پژوهشی به بررسی رویکرد فهدالعسکر و پروین اعتصامی به مسائل اجتماعی پرداختند. آن‌ها بیان کردند؛ فهدالعسکر ۱۹۱۷-۱۹۵۱ «م» و پروین اعتصامی ۱۲۸۵-۱۳۲۰ «ش» از جمله شاعرانی هستند که مضامین اجتماعی را به‌گونه‌اش شعری درآورده‌اند. از مضامین اجتماعی موجود در اشعار این دو شاعر نابرابری‌های اجتماعی، آزادی‌خواهی، توجه به جایگاه زنان می‌توان اشاره کرد.

شادی‌گو و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان «مفاهیم حقوق بشر و شهروندی در اشعار پروین اعتصامی و طاهره صفارزاده» بیان کردند؛ با بررسی شاخصه‌های حقوق بشر و شهروندی در آثار پروین اعتصامی مشخص گردید که وی در مورد مقوله‌های آزادی، بی‌عدالتی و فاصله طبقاتی، عدم توجه به حال یتیمان، فقر و محرومیت و بی‌مهری مردم نسبت به یکدیگر، نفرت خود را به دلیل خفقان موجود در جامعه با کنایه بیان نموده است. اسعدی فیروزآبادی (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی خانواده و مناسبات خانوادگی در دیوان پروین اعتصامی پرداخت. او بیان کرد؛ پروین اعتصامی در دیوان اشعار خود، بارها از خانواده و اعضای تشکیل‌دهنده آن و مناسبات بین آن‌ها به انواع گوناگون سخن گفته است. مسروره مختاری و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل اندیشه‌های اجتماعی پروین

اعتصامی»، به معرفی ادبیات عصر مشروطه و اندیشه‌های اجتماعی پروین اعتصامی می‌پردازند. در این مقاله، عنوان شده که پروین اعتصامی، به‌عنوان عضوی از اعضای خانواده ادب فارسی این دوره، همچون هنرمندان متعهد هم‌عصرش مضامین غالب بر این دوره را با دیدی منتقدانه و همراه با عواطف بشردوستانه، در شعرش منعکس کرده است.

جعفری و نصرتی (۱۳۹۴)، در تحقیق خود با عنوان «مقایسه ارزش‌ها در اشعار پروین اعتصامی و فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی» بیان داشته‌اند که: از بین زنان شاعری که بعد از انقلاب مشروطه در ایران ظهور کردند، سه تن از همه نام‌آورترند؛ پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی. هریک از این شاعران به‌نحوی متأثر از تحولات ناشی از دوران بیداری بوده و موضوعات متعددی را در شعر خویش مطرح کرده‌اند. ابراهیمی (۱۳۹۳)، در پژوهشی به بررسی و نقد تمثیل‌های شعر پروین اعتصامی پرداختند. او بیان کرد: پروین اعتصامی با انتخاب شیوه تمثیلی در بیان اندیشه‌های اجتماعی و اخلاقی با جامعه معاصر خود برخوردی انتقادی داشته است. در همین راستا، جهان‌اندیشگی او به شکل و شمایل تمثیل‌های نمادین جلوه کرده است. او در این تمثیل‌ها اساسی‌ترین پرسش‌های انسان را مطرح کرده و در هریک از آن‌ها به‌دنبال پاسخی درخور، اجتماع را به نقد کشیده است. رضایی (۱۳۸۹)، در پژوهش خود با عنوان «مقایسه مضامین اجتماعی در اشعار پروین اعتصامی و احمد صافی‌النجفی»، بیان کردند که در جهان معاصر و در طی یک قرن گذشته سرنوشت برخی ملت‌ها شباهت زیادی به هم داشته و مسائل اجتماعی آن‌ها نیز به همین خاطر شبیه هم شده است. هرچند که ممکن است این دو شاعر در بسیاری از جهات اثر مستقیمی در یکدیگر نداشته‌اند، اما آن دو با وجود تفاوت در جنس یعنی در زن و مرد بودن، به مسائلی از قبیل وطن‌پرستی، دفاع از آزادی و آزادی‌خواهی و بیان درد فقرا و یتیمان پرداخته و نیز دردهای اجتماعی، سکوت، خفقان و استبداد حاکم بر زمان خویش را بیان کرده‌اند.

نتیجه‌گیری

تاریخ ادبیات ایران زمین، آینه‌ای از فرهنگ و باورها و اندیشه جامعه ایرانی است. شاعران متعهد در هر برهه از تاریخ این سرزمین با نگاه انتقادی و گاه با وصف و توصیفی از ارزش‌های والای انسانی، جامعه آرمانی را برای مردم سرزمین خویش ترسیم می‌نمایند. پروین اعتصامی با بیان ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی تصویری از یک جامعه آرمانی و یا مدینه فاضله را ترسیم می‌کند. ارزش‌های اجتماعی بیان شده حالت کلیت دارد؛ اما در درون خود بر دیگر فضایل و ارزش‌های اخلاقی فردی نیز دلالت می‌کند. به‌عنوان مثال؛ خرد، خردگرایی و خردمندی که حکیم آن را لازمه برای دریافت فضایل اخلاقی و دوری از رذایل اخلاقی می‌داند و عظمت و فرخندگی رهبران جامعه را در رعایت فضایل و ارج نهادن به ارزش‌های اجتماعی دانسته است. این شاعر با توجه به مقتضیات جامعه و به‌ویژه اوضاع زمانه خود به ارزش‌های اجتماعی چون عدالت، کار و کوشش و پرهیز از کاهلی و سستی، علم‌آموزی، تواضع، نیکی به هم‌نوعان، پرهیز از عیب‌جویی، رشوه و ربا و دنیاطلبی پرداخته است. پروین بیگانه‌ستیز است. پروین به مبارزه با استعمارگران انگلیس و آمریکا که بر کشور سایه افکنده و در پی ترویج فرهنگ غرب بودند می‌پردازد. این شاعر دادگری و عدالت اجتماعی را می‌ستاید. پروین ضمن اینکه چهره بی‌عدالتی و فاصله طبقاتی و فقر ناشی از عدم دادگری را به تصویر می‌کشد، به حاکمان و دولتمردان می‌تازد، و به داد و انتقاد، عصیان خود را علیه شرایط حاکم بیان می‌دارد. پروین شاعری اندیشمند و مسئولیت‌پذیر در برابر جامعه خویش است. دوری از حرص و آز، توجه به خداشناسی، عدالت اجتماعی، صلح‌طلبی، وطن‌پرستی، توجه به کار و کوشش و همدلی و نیکی به مردم در اشعار این شاعر دیده می‌شود.

در نسخه مصور هزار و یک شب صنایع‌الدوله نیز به مسئله خانواده و زنان در عرصه‌های هنری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی اشاره شده است.

فهرست منابع و مآخذ

- آرین‌پور، یحیی. (۱۳۷۴). از نیما تا روزگار ما. تهران: زوار.
- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۳). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سروش.
- ابن‌منظور، محمدبن‌مکرم. (۱۳۶۳). لسان العرب. ج ۱۱، قم: نشر ادب الحوزه.
- ابراهیمی، مختار. (۱۳۹۳). «بررسی و نقد تمثیل‌های شعر پروین اعتصامی». نشریه بهارستان سخن (ادبیات فارسی)، ۱۰(۲۶)، ۸۳-۱۰۰.
- اسعدی فیروزآبادی، مریم‌السادات. (۱۳۹۲). «خانواده و مناسبات خانوادگی در دیوان پروین اعتصامی (زن و فرهنگ)» ۵(۱۷)، ۲۱-۴۰.
- اعتصامی، ابوالفتح. (۱۳۲۳). مجموعه مقالات و قطعات اشعار، به مناسبت اولین سالگرد وفات پروین اعتصامی. تهران: مجلس.
- (۱۳۵۵). دیوان پروین اعتصامی. تهران: فرهنگسرای میردشتی.
- اعتصامی، پروین. (۱۳۸۷). مجموعه اشعار پروین اعتصامی. چاپ چهارم، تهران: نگاه.
- (۱۳۷۰). دیوان اشعار. ویرایش احمد کریمی، تهران: یادگار.
- (۱۳۶۳). دیوان قصائد و مثنویات و تمثیلات و قطعات. چاپ هشتم، تهران: ابوالفتح اصفهانی.
- اعزازی، شهلا. (۱۴۰۱). جامعه‌شناسی خانواده، با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- اشتراوس، لئو. (۱۴۰۲). حقوق طبیعی و تاریخ. ترجمه باقر پرهام، چ چهارم، تهران: انتشارات آگاه.
- رضایی، رمضان. (۱۳۸۹). «مقایسه مضامین اجتماعی در اشعار پروین اعتصامی و احمد صافی النجفی». نشریه مطالعات ادبیات تطبیقی (ادبیات تطبیقی)، ۵ (۱۶)، ۷۵-۹۸.
- برهانی، محمد. (۱۳۸۵). جهان‌بینی توحیدی در شعر پروین اعتصامی. تهران: نسل نواندیش.
- پارسونز، تالکوت. (۱۳۷۶). تالکوت پارسونز و نظریه کنش. ترجمه عباس محمدی اصل، تهران: گل‌آذین.
- دیلنی، تیم. (۱۳۹۸). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. تهران: نی.
- ریترز، جورج. (۱۳۷۸). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی، چاپ سوم، تهران: انتشارات علمی.
- زرین‌کوب. غلامحسین. (۱۳۶۵). دفتر ایام. تهران: علمی.

شادی‌گو، شهریار؛ توتونچیان، مه‌ری؛ فریبا، پروانه. (۱۳۹۹). «مفاهیم حقوق بشر و شهروندی در اشعار پروین اعتصامی و طاهره صفارزاده». نشریه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق بشر و حقوق شهروندی، دوره ۱۴، ۳۶۴-۳۴۵.

صحرايي، قاسم؛ خسروي شكيب، محمد. (۱۳۸۹). «نقد اصالت زن در شعر پروین اعتصامی». تحقیقات تعلیمی و غنایی زبان و ادب فارسی، ۲ (۳)، ۱۱-۱۲۴.

طباطبایی اردکانی، محمود. (۱۳۷۶). یادمان پروین. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

عضدانلو، حمید. (۱۳۸۴). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. تهران: نی.

فتحی‌پور، پری، رسول‌زاده اقدم، صمد. (۱۳۹۵). «بررسی تعارض کار، خانواده - کار در بین زنان شاغل در نهادهای دولتی شهر تبریز». مطالعات جامعه‌شناسی، ۹ (۳۶)، ۳۱-۴۸.

ملایی، علی‌اکبر؛ معصوم‌پور عسکری، سارا. (۱۴۰۱). «مقایسه رویکرد فهد العسکر و پروین اعتصامی به مسائل اجتماعی». پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۴ (۲)، ۸۲-۹۵.

میشل، آندره. (۱۳۵۴). جامعه‌شناسی خانواده و ازدواج. ترجمه فرنگیس اردلان، تهران: دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.

نراقی، احمد. (۱۳۸۴). معراج السعادة. چاپ دوم، قم: انتشارات قائم آل محمد.

ولک، رنه. اوستن وارن. (۱۳۷۳). نظریه ادبیات. ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.